

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Samhällskunskap

# Opartisk?

---

Hur politiskt aktiva lärare förhåller sig till saklighetskravet.

Stellan Karlsson

3/1/2014

Examensarbete i Samhällskunskap, HT 13

Stellan Karlsson

Handledare: Ann-Kristin Jonasson

Uppsatsens längd: 8260 ord

Titel: Opartisk? Hur politiskt aktiva lärare förhåller sig till saklighetskravet.

Författare: Stellan Karlsson

Kurs: Examensarbete i samhällskunskap

Omfattning: 15 högskolepoäng

Termin: HT 13

Handledare: Ann-Kristin Jonasson

## ABSTRACT

**Bakgrund:** Tidigare forskning har undersökt hur religiösa religionslärare förhåller sig till saklighetskravet i läroplanerna. Hur politiskt aktiva lärare förhåller sig till saklighetskravet har dock inte studerats.

**Syfte:** Syftet med studien är att undersöka hur politiskt aktiva lärare förhåller sig till kravet på saklig och allsidig undervisning i läroplanerna, samt i vilken utsträckning de visar tecken på objektivitetskramp. Frågan besvaras genom en undersökning av åsikter hos politiskt aktiva lärare. Studiens frågeställningar lyder:

1. Vilka förhållningssätt till saklighetskravet kan urskiljas hos politiskt aktiva grund - och gymnasielärare?
2. Vilka förklaringar bakom val av förhållningssätt till saklighetskravet går att urskilja hos politiskt aktiva grund – och gymnasielärare?
3. I vilken utsträckning drabbas politiskt aktiva grund - och gymnasielärare av objektivitetskramp?

**Metod:** Studien är utförd med semistrukturerade respondentintervjuer med fem politiskt aktiva lärare i Västra Götalandsregionen. De transkriberade intervjuerna utgör det empiriska materialet. Materialet har analyserats efter en mall som skapats utifrån en kombination av tidigare forskning och teorier samt egna observationer.

**Resultat:** Studiens resultat visar på tre övergripande förhållningssätt till saklighetskravet som alla kan knytas till begreppet objektivitetskramp:

1. Ett öppet förhållningssätt där den politiskt aktiva läraren gärna delar med sig av sina politiska åsikter inför eleverna. Respondenterna med detta förhållningssätt visade i denna undersökning tecken på låg till medelhög objektivitetskramp.
2. Ett ofrivilligt öppet förhållningssätt där den politiskt aktiva läraren skulle föredra att hålla sin politiska tillhörighet hemlig, men som, när eleverna frågar, lika gärna kan vara öppen eftersom informationen om lärarens politiska åsikter redan finns tillgänglig offentligt. Detta förhållningssätt kan här knytas till medelhög objektivitetskramp.
3. Ett dolt förhållningssätt där den politiskt aktiva läraren inte berättar för eleverna vilket parti hen tillhör/röstas på eller vilka politiska åsikter hen har. Respondenterna som anammade detta förhållningssätt visade objektivitetskramp i högst utsträckning.

Valet av förhållningssätt kan i denna undersökning härledas till personliga förebilder, undervisningsämne och politiska åsikter.

**Sökord:** lärare politiker saklig objektiv undervisning objektivitetskramp

# Innehåll

1. Inledning.....	1
1.1. Problemformulering.....	1
1.2. Syfte.....	4
2. Teori och tidigare forskning .....	4
2.1. Teoretiskt ramverk.....	4
2.1.1. Lärare som typisk närbyråkrat.....	5
2.1.2. Lärares frihet tack vare styrdokumentens otydlighet .....	5
2.1.3. Lärares samhällspåverkan .....	6
2.2. Tidigare forskning.....	7
2.3. Studiens bidrag.....	7
3. Frågeställningar.....	8
3.1. Frågeställningar.....	8
3.2. Ordförklaring.....	9
4. Metod.....	10
4.1. Analysverktyg och kategorisering .....	10
4.2. Urval.....	13
4.2.1. Motivering och beskrivning .....	13
4.3. Genomförande.....	14
4.4. Metodproblem .....	15
5. Resultatredovisning och analys .....	16
5.1. Respondenterna.....	16
5.1.1. Respondent Anna .....	16
5.1.2. Respondent Birgitta .....	16
5.1.3. Respondent Cesar .....	17
5.1.4. Respondent Dagny .....	18
5.1.5. Respondent Eva .....	18
5.2. Övergripande förhållningssätt .....	19
5.2.1. Förhållningssätt A: Öppen: Frivilligt .....	19
5.2.2. Förhållningssätt B: Öppen: Ofrivilligt (offentlig).....	19
5.2.3. Förhållningssätt C: Dold: Frivilligt .....	20
5.3. Grad av objektivitetskramp .....	21
5.4. Analys av förhållningssätt.....	22
6. Slutsatser och diskussion.....	24
6.1. Lämplighetsdiskussionen.....	25
6.2. Analysproblem .....	26
7. Relevans för lärarprofessionen.....	27
8. Förslag till vidare forskning.....	27
9. Källförteckning.....	28
10. Bilagor.....	30
10.1. Intervjuguide.....	30



# 1. Inledning

## 1.1. Problemformulering

2009 blev en politiskt aktiv gymnasielärare anmäld till Skolinspektionen för att ha bedrivit politisk propaganda i skolan. ”I ett prov för gymnasieelever hade [läraren] skrivit att den borgerliga regeringen har kört Sveriges ekonomi i botten.” (Söderlund 2009, 8 december). I dokumentationen från Skolinspektionen står det att ”[l]äraren är aktiv [politiker] i [...] kommunfullmäktige. Det rör sig inte om en engångshändelse utan den politiska propagandan har pågått i flera år.” (Skolinspektionen, ärende 2009:3636, sid. 1). Även om Skolinspektionen inte fann anledning att kritisera skolan, så löd kommentaren att ”Skolinspektionen anser att det är olämpligt att som lärare ställa frågor utifrån en klar politisk uppfattning. Skolinspektionen vill påtala vikten av att undervisningen är saklig och allsidig och förutsätter att undervisningen vid [skolan] fortsättningsvis lever upp till det krav som ställs i läroplanen.” (Skolinspektionen, ärende 2009:3636, sid. 2). Dessa krav lyder:

### Saklighet och allsidighet

Skolan ska vara öppen för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram. Den ska framhålla betydelsen av personliga ställningstaganden och ge möjligheter till sådana. Undervisningen ska vara saklig och allsidig. Alla föräldrar ska med samma förtroende kunna skicka sina barn till skolan, förvissade om att barnen inte blir ensidigt påverkade till förmån för den ena eller andra åskådningen.

Alla som verkar i skolan ska hävda de grundläggande värden som anges i skollagen och i denna läroplan och klart ta avstånd från det som strider mot dem.

(Lgr11, sid. 8)

När värderingar redovisas, ska det alltid klart framgå vem det är som står för dem.

(Lgy11, sid. 6)

Understruken text är specifik för respektive läroplan. Saklighetskraven för grund – och gymnasieskolan är i övrigt identiska.

Läraren fick alltså jobba kvar på skolan trots att propaganda bedrivits. Detta pekar på att problemet med partisk undervisning förekommer och ses som ”olämplig”, men att det även i ett fall där propaganda pågått under en längre tid inte leder till att läraren blir avskedad eller bestraffad.

I en artikel i Lärarnas nyheter menar Lannvik Duregård (2007, 27 mars) att ”[o]m en lärare bryter mot styrdokumentet så kan rektor vidta disciplinära åtgärder enligt kollektivavtalet. Dessa är i tur och ordning tillsägelse, skriftlig varning, omplacering och i sista hand uppsägning. – Men för att få säga upp en person ska det ha gått väldigt långt.” Lannvik Duregård poängterar dock att det är okej för lärare att tala öppet om vad man tycker, förutsatt att man är tydlig med att åsikten är personlig. Hon hänvisar till Falck som säger att: ”(d)et kan till och med vara bättre att redovisa sin åsikt öppet och ärligt. Det uppmuntrar eleverna till kritiskt tänkande”. I artikeln citeras Orlenius som talar om en ”objektivitetskramp” och påpekar att skolans objektivitetskrav inte skall uppfattas som att en lärare inte får uttala några åsikter alls. ”Läraren måste visa att det finns olika åsikter och respektera dem. Han betonar att som vuxen och lärare måste man vara mycket noga med vad man säger, eftersom man har ett maktförhållande till eleverna” (Orlenius, i Lannvik Duregård 2007, 27 mars). Om eleven själv frågar så kan läraren alltså, utan att bryta mot saklighetskravet, delge sina personliga åsikter. Gränsen för vad som är acceptabelt när det kommer till politiska åsikter i klassrummet dras alltså vid indoktrinering och det skall även där ha gått ganska långt för att åtgärder skall vidtas. De allmänna kraven på objektivitet anses dessutom ha minskat med tiden (Friberg 2007, sid. 33). Borde då inte även den så kallade objektivitetskrampen ha minskat?

I en artikel i Skolvärlden (Bergling & Nejman 2010, 18 augusti) anger två politiskt aktiva lärare från olika sidor om vänster-höger – skalan två olika förhållningssätt till politik i klassrummet. Den ena läraren diskuterar aldrig politik med eleverna, med motiveringen: ”Jag vill att de skaffar sig en egen uppfattning om världen utan att det är personbundet till mig.” Den andra läraren säger att det inte går att undvika politiska diskussioner i klassrummet, vilket hen tror hänger ihop med det faktum att hen undervisar i

samhällskunskap för gymnasiet och tillägger: ”...det är skillnad på hur gamla eleverna är. När jag var på högstadiet pratade jag heller aldrig politik.”. Här syns alltså två förhållningssätt, varav ett tycks vara nära knutet till undervisningsämnet, men kan det ligga något annat bakom lärares val av förhållningssätt till saklighetskravet?

Orlenius kallar läraryrket ett moraliskt projekt. ”Som lärare måste man förverkliga läroplanens intentioner. Man kan inte bara prata demokrati. Man måste också 'leva demokrati'. Därför har många inom skolan till exempel svårt att tänka sig en lärare som är uttalad antidemokrat.” (Lannvik Duregård 2007, 27 mars). I tidningen The Guardian kan man läsa att regeringen i Storbritannien överväger att förbjuda medlemmar i det politiska extremhögerpartiet British National Party från att bli lärare. Medlemmarna i partiet är sedan tidigare förbjudna från att bli poliser (Curtis 2009, 21 juni). Det finns liknande exempel i Sverige. Orrenius (2006, 19 september) skriver i Sydsvenskan om en sverigedemokrat som flera gånger fått sparken från sitt yrke som lärare på grund av sina åsikter, trots att hen inte anklagats för att ha bedrivit propaganda. I den tidigare nämnda Artikeln i Lärarnas nyheter pekar Orlenius på att en person som inte omfattar värdegrunden i teorin skulle kunna få jobba som lärare, men tillägger att läraren då inte skulle få svara på frågor om vad han själv tycker (Lannvik Duregård 2007, 27 mars). De två svenska fall där politiskt aktiva lärare bestraffats för sin politik är särskilt intressanta att lyfta eftersom de pekar på att politiskt aktiva lärare inte löper särskilt stor risk att bestraffas även om de bedriver undervisningen på ett partiskt sätt, förutsatt att lärarens åsikter inte anses avvika från värdegrunden. Är det så att politiskt aktiva lärare, trots att det inte är juridiskt riskabelt med att vara öppen med politiska åsikter inför eleverna, ändå drabbas av objektivitetskramp?

En politiskt aktiv lärare har två till synes motstridiga uppdrag. Det ena uppdraget – läraruppdraget, går ut på att förmedla information på ett sakligt sätt, medan uppdraget som politiker ofta innefattar att främja en viss politisk ståndpunkt. Politikerns huvudsakliga uppdrag är olikt lärarens, men samtidigt så är skolan genomsyrad av politik på olika nivåer (Jarl & Pierre 2012, sid. 17-19). En professionell lärare förväntas kunna

lägga sina egna politiska åsikter åt sidan vid sin yrkesutövning. Enligt läroplanerna för såväl gymnasiet som grundskolan skall skolan vara öppen för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram. Om detta gäller i huvudsak elever eller om skilda uppfattningar hos lärare uppmuntras i lika stor grad går inte att finna svar på i texten, men åsiktsfriheten är grundlagsskyddad och kan därmed antas gälla även för politiskt aktiva lärare. Hur kan då en lärare förhålla sig till kravet på saklig och allsidig undervisning? Den här uppsatsen ämnar belysa och granska olika förhållningssätt hos lärare som, vid sidan om sitt uppdrag som pedagog, även har ett politiskt uppdrag.

## **1.2. Syfte**

Syftet med studien är att undersöka hur politiskt aktiva lärare förhåller sig till kravet på saklig och allsidig undervisning i läroplanerna, söka bakomliggande förklaringar till deras val av förhållningssätt samt att undersöka i vilken utsträckning de visar tecken på objektivitetskramp.

Läroplanerna framhåller vikten av att undervisningen skall vara saklig, men vad detta innebär i praktiken blir något av en tolkningsfråga. Utgångspunkten för studien är att politiskt aktiva lärare ställs inför unika problem i och med det dubbla uppdraget och att kursplanerna är alltför otydligt formulerade för att kunna vara till någon hjälp. Genom semistrukturerade intervjuer ämnar jag undersöka politiskt aktiva lärares synsätt på och sätt att jobba med kravet på opartiskhet i undervisningen, i förhållande till det dubbla uppdraget som lärare och politiskt aktiv. Utifrån de svar jag får hoppas jag kunna avtäcka vilka förhållningssätt som politiskt aktiva lärare anammar och varför. Jag ämnar dessutom söka svar på i vilken utsträckning som dessa lärare drabbas av objektivitetskramp.

## **2. Teori och tidigare forskning**

### **2.1. Teoretiskt ramverk**

Det huvudsakliga teoretiska ramverket för undersökningen är synen på läraren som en typisk närbyråkrat med stor frihet att själv utforma undervisningen och med stor



möjlighet att påverka samhället. Detta teoretiska ramverk består av en kombination av tre teorier:

### **2.1.1. Lärare som typisk närbyråkrat**

Närbyråkrater, eller ”street-level bureaucrats”, är aktörerna som ”befinner sig i det politiska systemets frontlinje” (Jarl & Rönnberg 2010, sid. 16). Jarl & Rönnberg (2010) beskriver närbyråkraternas möte med medborgaren (eleven/föräldern) på gatunivå som politikens slutgiltiga innehåll. ”När närbyråkraterna gör avvägningar och fattar beslut om hur det konkreta arbetet ska läggas upp har han eller hon ett betydande friutrymme i förhållande till den politiska styrningen. — Det betyder att närbyråkraten ofrånkomligen håller frågan om politikens implementering i sina händer och aktivt är med och utformar den.” (Jarl & Rönnberg 2010, sid. 17). Detta går i linje med Sjögren (211) som pekar på att skolan är en politiskt styrd förvaltning i en övergripande kontext, men även en maktimpregnerad institution eller en maktarena i en nära kontext. Det är denna nära kontext som frontlinjebyråkraten, som i den här uppsatsen är en politiskt aktiv lärare, i mötet med eleverna, slutligen implementerar skolpolitiken.

### **2.1.2. Lärarens frihet tack vare styrdokumentens otydlighet**

Den enskilde lärarens frihet kommer som ett resultat av en lång rad politiska beslut. Under 90-talet övergick skolan från ett omfattande system med regelstyrning till målstyrning. ”Detta ger stort utrymme för enskilda skolor och deras lärare att i lokala arbetsplaner ta ställning till hur skolarbetet ska bedrivas för att målen ska uppnås” (Hartman 2000, sid. 222). På grund av dessa övergripande institutionella förändringar i skolan så styrs lärare idag på ett mindre detaljerat sätt än tidigare. Lärare styrs visserligen av politiker, men de anses samtidigt vara svårstyrda (Fredriksson 2010, sid. 15-16). Förändringarna i skolans organisation och styrning har alltså gett den enskilde läraren större frihet att själv forma undervisningen. Läraren har dessutom ett mindre tydligt regelverk att luta sig mot när specifika situationer och frågor uppstår. Detta kan leda till att lokala praktiker formas och att olika lärare hanterar värdekonflikter på olika sätt (Jarl & Pierre 2012, sid. 16). Skolans värdegrund har fått beteckningen ”poesidelen”: ”[...]en antydning om att verkligt bindande ansågs stå i de mer undervisnings- och ämnesinriktade delarna och styrdokumentet” (Hartman 2000, sid. 10). I läroplanerna står det att

utbildningen skall vara likvärdig oavsett var i landet den anordnas, men även att utbildningen inte kan utformas lika (Lgy11, sid. 6; Lgr11, sid. 8), vilket innebär att lärarna själva ges utrymme att tolka och avgöra vad som utgör en likvärdig utbildning. Det finns dessutom värdekonflikter inbyggda i många av texterna som berör skolans värdegrundsuppdrag. Jag kommer inte gå in på konflikterna i detalj, mer än att de har lett till viss tvetydighet i formuleringar som lärarna själva tvingas förhålla sig till (Kjellgren, i Jarl & Pierre 2012, sid. 122). Lärarna förväntas alltså själva fatta vissa beslut gällande tolkningen av de ofta otydliga läroplanerna. Dessa beslut innefattar även tolkningen av saklighetskravet.

### **2.1.3. Lärarens samhällspåverkan**

Den individuella lärarens beslut har stor samhällspåverkan, vilket också understryker denna studies samhällseliga relevans. Apple (2013) hävdar att svaret på frågan som bokens titel ("Can education change society?") syftar till är helt fel fråga att ställa. Apple menar att skolan inte förändrar samhället utan att den i själva verket är ett centralt element i hela samhällsstrukturen. Han pekar bland annat på två viktiga funktioner som skolan har i samhällsstrukturen:

- Skolan som platsen där identiteter formas.
- Skolan som platsen där specifik kunskap om kulturer ges legitimitet.

(Apple 2013, sid. 158)

Dessa två funktioner är viktiga för forandet av elevernas syn på politik och det demokratiska systemet. Vilken kunskap om olika kulturer som ges legitimitet bestäms dels av styrdokument och läroböcker, men det finns som sagt även ett visst utrymme för lärarens egna tolkningar. Utöver kunskapsförmedlingen så har läraren ett uppdrag att fostra goda demokrater. Jarl & Pierre ställer, i "Skolan som politisk organisation" två väldigt viktiga frågor: "vad kännetecknar egentligen en god demokrat och vilken demokratimodell är det som avses?" (Jarl & Pierre 2012, sid. 17). Dessa frågor pekar åter på otydlighet i styrdokumentet, men även på begreppet demokrati som ett område där politiskt aktiva lärare från olika sidor av den politiska vänster-höger – skalan kan tänkas tolka demokratibegreppet olika, vilket kan få konsekvenser för sakligheten i undervisningen. Lärarens egna beslut när det kommer till bland annat betygssättning, val

av undervisningsstoff och fördelning av resurser påverkar såväl de kunskaper och värden som eleven bär med sig som dennes möjligheter till självförverkligande. "Sammantaget kan man konstatera att knappast någon annan kategori av offentliga tjänstemän har möjlighet att påverka medborgarnas uppfattningar om demokratins funktion som just gymnasielärare." (Fredriksson 2010, sid. 17).

## **2.2. Tidigare forskning**

När det kommer till problemet med saklighetskravet i undervisningen så har detta huvudsakligen undersökts med fokus på indoktrinering i religionsundervisningen. Cox (1983) pekar på att lärarens egna tro påverkar vad hen säger och att detta även har viss påverkan på elevens synsätt. Detta kan jämföras med den politiskt aktiva lärarens förhållningssätt till saklighetskravet kontra sin egen ideologiska övertygelse när hen diskuterar politik med sina elever. Hartman (2000) skriver, angående saklighetskravet i religionsundervisningen att: "Objektivitetskravet togs som utgångspunkt för en kritisk granskning av de vanligaste läromedlen. [...] Det hela ledde till en häftig tidningsdebatt och skapade stor osäkerhet hos lärarna. Objektivitetskravet var svårt att efterleva, eftersom man var osäker på vad det innebar i praktiken. Det skapade en slags kramp hos många lärare; man vågade inte längre vara sig själv, man var rädd för att påverka på ett sätt som stred mot läroplanen. Jag misstänker att denna objektivitetskramp har överfört till nya lärargenerationer och finns kvar hos många idag." (Hartman 2000, s. 219). Denna objektivitetskramp som Hartman beskriver började växa i samband med att grundskolans första läroplan; Lgr 62, togs fram.

## **2.3. Studiens bidrag**

Det är genom synen på den enskilde läraren, som en typisk närbyråkrat, med stor frihet att själv utforma undervisningen och med stor möjlighet att påverka samhället, som undersökningen om politiskt aktiva lärares förhållningssätt till saklighetskravet tar avstamp. Detta eftersom läroplanernas formulering av saklighetskravet tycks lämna visst utrymme för fri tolkning. Det är här som förhållningssättet till saklighetskravet kommer in och ges legitimitet för samhället. En politiskt aktiv lärares förhållningssätt till

saklighetskravet avgör hur denne förhåller sig till politiska frågor i klassrummet. Den enskilde lärarens ökade frihet och styrdokumentens otydliga karaktär ger utrymme för politiskt aktiva lärare egna politiska värderingar att färga undervisningens innehåll (medvetet eller omedvetet), vilket i sin tur riskerar att påverka elevernas syn på det demokratiska systemet. Samtidigt kan en rigid och självkritisk inställning till kravet på saklig undervisning leda till den objektivitetskramp, vilket tidigare forskning har pekat på. Mitt bidrag till forskningsläget är att jag utgår från de studier som gjorts på religiösa religionslärares förhållningssätt till saklighetskravet och istället fokuserar på politiskt aktiva lärare.

### **3. Frågeställningar**

#### **3.1. Frågeställningar**

De frågor jag ställer är:

- *Vilka förhållningssätt till saklighetskravet kan urskiljas hos politiskt aktiva grund - och gymnasielärare?*

Jag ämnar med denna fråga söka svar på vilka övergripande förhållningssätt till saklighetskravet som kan urskiljas i de intervjuade politiskt aktiva lärarnas svar.

- *Vilka förklaringar bakom val av förhållningssätt till saklighetskravet går att urskilja hos politiskt aktiva grund – och gymnasielärare?*

Jag ämnar med denna fråga belysa varför respondenterna valt att anamma sina respektive förhållningssätt till saklighetskravet.

- *I vilken utsträckning drabbas politiskt aktiva grund - och gymnasielärare av objektivitetskramp?*

Jag ämnar med denna fråga söka svar på om politiskt aktiva lärare anser sig kunna vara sig själva i lärarrollen, hur de hanterar politiska frågor i klassrummet, om de känner kluvenhet inför objektivitetskravet och om de är mer kritiska gentemot sina egna politiska ståndpunkter i undervisningen.

### **3.2. Ordförklaring**

Centrala ord och begrepp som förekommer i denna uppsats är:

#### **Objektiv / Saklig / Opartisk**

Eftersom fokuset för denna undersökning rör politiskt aktiva lärare så ligger även fokuset i tolkningen av ord och begrepp på politik och pedagogik. När jag använder begreppen objektiv, saklig och opartisk så menar jag i bemärkelsen ”i enighet med kraven som ställs i styrdokumentet” (de för undersökningen relevanta styckena i styrdokumentet återfinns i inledningen). För att påvisa saklighet så är det viktigt att kunna definiera motsatsen. Motsatsen till saklig undervisning är, enligt styrdokumentet: när eleverna blir ”ensidigt påverkade till förmån för den ena eller andra åskådningen.” (Lgr11, sid. 8) och när värderingar redovisas utan att det klart framgår vem de är som står för dem (Lgy11, sid. 6). Diskussionen om huruvida informationen i styrdokument och läroböcker i sig är objektiv, saklig eller opartisk lämnar jag därhän.

#### **Objektivitetskramp**

Objektivitetskrampen föddes ur en känsla av osäkerhet som infann sig hos religionslärare som var rädda för att strida mot objektivitetskraven i de första läroplanerna. Teorin om objektivitetskramp säger att denna känsla lever kvar från generation till generation och har lett till att vissa lärare inte kan slappna av och vara sig själva i lärarrollen – därav den så kallade ”krampen”. Begreppet definieras av Orlenius (i Lannvik Duregård 2007, 27 mars) som en rädsla för att bryta mot objektivitetskravet som leder till att läraren inte vågar uttala någon åsikt alls. Jag finner denna definition aningen för tillspetsad. Hartman (2000, sid. 219) går mer in på detaljer i sin beskrivning av objektivitetskrampen och definierar den som en osäkerhet på vad saklighetskravet innebär i praktiken, en rädsla för

att påverka elevernas åsikter, en rädsla för att strida mot läroplanen och en känsla av att inte kunna vara sig själv i lärarrollen. Det är huvudsakligen Hartmans beskrivning som jag väljer att använda mig av i den här undersökningen. För att definiera förekomsten av objektivitetskramp har jag gjort en lista över fyra kriterier. Dessa tas upp i detalj under analysverktyg. Ordet objektivitetskramp kan tyckas vara negativt laddat. Kramp är måhända ett alltför negativt laddat ord för att vara användbart. ”Kramp” hade möjligen behövt bytas ut mot ett mer neutralt ord – möjligtvis ”försiktighet”. Påvisandet av objektivitetskramp tyder lika mycket på en rädsla för att göra fel som på en vilja att göra rätt. En politiskt aktiv lärare som verkligen vill försäkra sig om att undervisningen inte färgas politiskt kan möjligen tillåta sig att ”krampa” en aning, bara för att vara på den säkra sidan. Objektivitetskramp är inte heller något som individen nödvändigtvis drabbas av – det behöver inte vara en känsla av obehag eller rädsla utan kan vara något som faller sig helt naturligt för den enskilde individen. Det kan även röra sig om en hållning hos ett visst lärarlag.

## **Politik**

Politik används i denna undersökning i en snäv benämning som partipolitik, knutet huvudsakligen till riksdags –och regeringspartierna.

## **4. Metod**

### **4.1. Analysverktyg och kategorisering**

Min förhoppning med undersökningen var att kunna finna gemensamma förhållningssätt i respondenternas svar, samt tecken som pekar på objektivitetskramp eller bristen därav. Jag behövde därefter en definition av vad som skulle utgöra en politiskt aktiv lärares förhållningssätt i den givna kontexten. Förhållningssättet till saklighetskravet har i denna undersökning delats upp i en handlingsstyrd och en tankestyrd definition:

- **Handlingsstyrd:**

Hur öppen den enskilde politiskt aktiva läraren är med sina elever när det kommer till sin egen politiska ståndpunkt och/eller partipolitiska tillhörighet. Märk väl att en politiskt aktiv lärare som är öppen med sina elever gällande politisk ståndpunkt

och/eller partipolitisk tillhörighet inte nödvändigtvis bryter mot kravet på saklig och allsidig undervisning.

- **Tankestyrda:**

Den enskilde politiskt aktiva lärarens tankar och reflektioner kring saklighetskravet och vad det innebär.

Jag utgick från ett exempel i Esaiasson m.fl. (2007, sid. 304): jag läste igenom det empiriska materialet två gånger och markerade de svar som kunde kopplas direkt till studiens syfte och frågeställningar. Jag använde först den handlingsstyrda definitionen av förhållningssätt till saklighetskravet när jag sökte genom de markerade svaren. Detta resulterade i att jag fann tre övergripande förhållningssätt som jag ämnar att beskriva i detalj under resultatredovisningen. Den tankestyrda definitionen användes därefter på de utvalda svaren för att reda ut möjliga förklaringar till varför en person skulle väljer att anamma ett viss förhållningssätt.

Jag valde därefter att applicera teorin om objektivitetskramp på mitt empiriska material för att avgöra grad av objektivitetskramp hos de fem respondenterna. För att bedöma grad av objektivitetskramp så har jag skapat ett analysverktyg utifrån Hartmans beskrivning av objektivitetskrampen (Hartman 2000, s. 219). Analysverktyget består av fyra kriterier.

Analysverktyg för objektivitetskramp:

- **Kriterium 1:**

Respondenten kan inte vara sig själv i lärarrollen. Respondenten säger sig vara en person på fritiden och en annan i sin lärarroll. Politiska åsikter döljs eller presenteras på olika sätt beroende på vilken roll som personen träder in i.

- **Kriterium 2:**

Respondenten svarar inte gärna på frågor om hens politiska övertygelse eller partitillhörighet när elever frågar.

- **Kriterium 3:**

Respondenten visar tecken på kluvenhet inför saklighetskravet och viss osäkerhet inför vad som är rätt och fel sak att säga inför eleverna.

- **Kriterium 4:**

Respondenten överkompenserar för sin politiska övertygelse genom att kritisera och ifrågasätta dem som förespråkar hens egen privata ståndpunkt i något högre utsträckning än andra ståndpunkter.

Bedömningsmall:

- **Objektivitetskramp ”låg”:**

Om respondentens svar uppfyller högst ett av kriterierna.

- **Objektivitetskramp ”medel”:**

Om respondentens svar uppfyller hälften av kriterierna.

- **Objektivitetskramp ”hög”:**

Om respondentens svar uppfyller tre eller fyra kriterier.



Detta analysverktyg har använts på det empiriska materialet - det vill säga de transkriberade intervjuerna. Jag har alltså läst igenom de relevanta svaren ur intervjuerna och bedömt grad av objektivitetskramp utifrån dessa fyra kriterier.

## **4.2. Urval**

Grunden för urvalet var att hitta politiskt aktiv lärare: Kriterierna som mina respondenter skulle uppfylla var således:

1. Respondenten skall vara eller ha varit lärare inom grund och/eller gymnasieskolan.
2. Respondenten skall vara eller ha varit politiskt aktiv.

Inom dessa ramar har jag strävat efter att maximera variationen gällande kön, ålder, politisk erfarenhet, lärarerfarenhet, undervisningsämnen, ålder på de undervisade eleverna och placering på den politiska vänster-höger – skalan. Jag begränsade mitt urval till att enbart innefatta respondenter som är verksamma inom Västra Götalandsregionen – främst Göteborgs kommun med omnejd. Detta gjordes främst av praktiska skäl; för att underlätta möjligheten att träffa respondenterna öga mot öga. Att resa till olika delar av landet vore tidsmässigt och praktiskt svårt att genomföra inom ramen för en c-uppsats. För att finna politiskt aktiva lärare för intervjuer kontaktades samtliga regerings - och oppositionspartier i Göteborg, samtliga kommunala gymnasieskolor i Göteborg, Lärarförbundet, Lärarnas riksförbund samt Skolverket. Mitt urval består av 5 respondenter. För att uppnå variation inom urvalet har jag valt två respondenter som representerar allianspartierna och två respondenter som representerar oppositionspartierna samt en respondent som kallar sig politiskt aktiv utan att förespråka ett specifikt politiskt parti.

### **4.2.1. Motivering och beskrivning**

För att besvara frågeställningarna ansåg jag att kvalitativ metod som bäst lämpad. "(V)id samtalsintervjuundersökningar arbetar [man] med problemformuleringar som handlar om synliggörande, hur ett problem gestaltar sig" (Esaiasson m.fl. 2007, sid. 284). I intervjuerna fokuserades hur lärarna arbetar med och resonerar kring saklighetskravet.

Denna intervjuform har flera fördelar framför intervjuer via telefon eller e-post. Bland annat så kan respondentens ickeverbala signaler som kroppsspråk och tonläge dokumenteras. Metoden är också tidseffektiv och ger mig som intervjuperson möjlighet att styra intervjun utformning i stunden. Nackdelar kan vara att det är svårt för en person med två uppdrag att finna tid att ställa upp på intervju, samt problem med att garantera respondentens konfidentialitet (Ryen, 2004). Respondenterna är informerade om att deras rätta namn inte kommer att användas i undersökningen, men att deras partitillhörighet, politiska uppdrag, undervisningsämnen och stadsdel där undervisningen äger rum kan komma att nämnas om jag finner det relevant för undersökningen.

### **4.3. Genomförande**

Intervjuerna genomfördes som reella möten, med ljudupptagning och anteckningsblock. Platsen för varje enskild intervju överlät jag åt respektive respondent - dels för att passa dennes schema och dels för att låta respondenten själv välja en plats som känns bekant och trygg. I intervjuerna utgick jag huvudsakligen från en intervjuguide (bilaga 1), men valde att ställa ytterligare frågor baserat på de svar som respondenten gav. Jag började varje intervju genom att småprata och föra ett vardagligt samtal för att få respondenten att slappna av och känna sig bekväm. Därefter valde jag att gå igenom var och ett av de fem övergripande teman som skulle beröras. Sedan informerade jag respondenten om att hen inte behöver svara om en fråga känns för personlig eller på något sätt olustig. Jag förklarade även för varje respondent att deras egna spontana frågor och bidrag kunde visa sig vara väldigt värdefulla för undersökningen och uppmanade dem att fråga om något kändes oklart. Jag försökte vara så passiv som möjligt under intervjuerna för att minska min styrning av respondenterna, med undantag för de tillfällen då svaren tenderade att avvika avsevärt från studiens fokus. Jag spelade in varje intervju med en bärbar digital ljudinspelare som placerades mellan mig och respondenten. Jag valde denna inspelningsmetod för att den är känns pålitligare och proffsigare än att spela in ljudet med mobiltelefonens inbyggda mikrofon. Under intervjuerna förde jag anteckningar. Jag skrev upp diverse synintryck och även nyckelord och tidkod för svar som kändes särskilt relevanta, för att underlätta transkriberingsarbetet.

#### 4.4. Metodproblem

Under arbetets gång har jag stött på en rad problem. Det allra första problemet jag möttes av var bristen på tillgängliga respondenter. Min ursprungliga utgångspunkt var att finna socialdemokrater som jobbar som samhällskunskapslärare, men det visade sig vara svårt att finna respondenter inom det urvalet, så jag breddade urvalet till att innefatta lärare som är eller har varit politiskt aktiva, oavsett eventuell politisk partitillhörighet. Eftersom samtliga lärare omfattas av saklighetskravet och har möjlighet att bedriva undervisningen på ett partiskt sätt genom att förespråka sin politiska ståndpunkt kunde jag fortfarande motivera mitt urval kopplat till undersökningens syfte och frågeställningar. Det har dock, trots att jag breddade urvalet, visat sig vara svårt att inom ramen för en c-uppsats finna politiskt aktiva lärare som har möjlighet eller är villiga att ställa upp på en intervju. Ett problem som jag stötte på i kontakten med en av respondenterna var att hen tvingades skjuta upp intervjun på grund av vård av sjukt barn. På grund av tidsbrist så tvingades vi därför genomföra intervjun via telefon, vilket innebär att den valda metoden inte är helt konsekvent.

Alla respondenter utom en är kvinnor, så könsfördelningen hade kunnat vara bättre. En konsekvens av detta är att resultatet av denna studie inte kan härledas till könsbundna skillnader i förhållningssätten till saklighetskravet. Undersökningen är geografiskt knuten till Göteborgsområdet, vilket innebär att jag endast kan göra en analytisk/teoretisk generalisering om den delen av landet där undersökningen utförts. Analysverktyget för att bedöma grad av objektivitetskramp är ett trubbigt sådant. Exempelvis så kan det finnas flera orsaker till att en lärare väljer att träda in en yrkesroll utöver objektivitetskrampen. Tecken på kluvenhet inför objektivitetskravet kan bero på att mitt sätt att ställa frågorna har känts oklara och orsakat förvirring, att inspelningsutrustningen som användes vid intervjuerna gjorde respondenterna nervösa, eller att kluvenheten enbart existerar i min subjektiva tolkning av svaren och att en annan person hade tolkat svarens karaktär på ett annat sätt. Förhoppningen är att en reproduktion av undersökningen, så som jag genomfört den, skulle leda till samma resultat.

Mindre problem under arbetets gång har varit valet att finna lämplig plats för intervjuerna. Respondenterna har själva fått föreslå plats för intervjun och i de fall där de sagt att det inte spelar någon roll har jag valt att genomföra intervjuerna i Göteborgs Universitets lokaler vid

Grönsakstorget i Göteborg, med anledning av att huvudbyggnaden ligger centralt och är lätt att hitta med kollektivtrafiken. Problemet med just den platsen har varit att det ofta är många studenter som jobbar i lokalerna och därför har det varit svårt att hitta en lugn och tyst plats att sitta på. En av intervjuerna genomfördes på respondentens skola, i ett klassrum. Dörren till klassrummet hade ett fönster och elever som passerade knackade på rutan och verkade mycket intresserade av vem jag var och varför jag satt och pratade med deras lärare. Ungefär 30 minuter in i intervjun tvingades vi byta klassrum eftersom läraren som skulle hålla i kommande lektion i klassrummet kom in för att förbereda.

## **5. Resultatredovisning och analys**

### **5.1. Respondenterna**

#### **5.1.1. Respondent Anna**

Anna är 29 år och aktiv inom Kristdemokraterna. Hon undervisar i samhällskunskap och historia för högstadiet i en kommun utanför Göteborg. Anna är glad att hon inte är politiskt aktiv i den kommun där hon jobbar som lärare, med anledning av att det annars hade kunnat uppstå jävsituationer. När det kommer till hennes politiska engagemang så tvingas hon vara öppen med sina elever, men om hon själv fått välja så hade de inte vetat vilket parti hon tillhör. Anna hänvisar till första veckan: "[...]när de liksom googlade mig och någon hade hittat diverse olika sidor och sådär, så då är det klart att då visste de ju om det och det var några som konstaterade: "...ja men du e ju kristdemokrat", "Ja så är det. Frågor på det?" och sedan har det liksom inte varit något mera, för då vet alla om det.". Anna misstänker att en av anledningarna till att hon inte stött på så många incidenter rörande hennes politik är att hennes elever går på högstadiet och därmed inte hunnit bli politiskt engagerade. Hon tror att det kan bli fler politiska debatter på gymnasienivå. Anna uppfyller kriterium 1 och 2 för objektivitetskramp.

#### **5.1.2. Respondent Birgitta**

Birgitta är 68 år och är aktiv inom Miljöpartiet. Hon har tidigare jobbat som lärare i matematik, fysik och biologi för högstadiet, vid olika skolor i Göteborgs kommun. Vid tiden för intervjun så jobbar Birgitta inte längre som lärare, utan har valt att fokusera på politiken – bland annat skolfrågor. Hon kände dock aldrig under tiden som lärare och

politiker att hennes politiska engagemang innebar problem i läraryrket på något sätt – snarare tvärtom, eftersom hennes engagemang i miljöfrågor höll henne a jour med de senaste rönen inom miljöforskning. Hon tror dock att problem eventuellt hade kunnat uppstå om hon hade varit lärare i samhällskunskap eller historia eftersom dessa är tydligare bärare av politisk färg. ”I ämnena matte, fysik och biologi, som jag hade, var det ju inte någon fara.” ”[...]de ämnen jag undervisade i var inte särskilt politiska, enligt mitt sätt att se på det.”. Birgitta var helt öppen med vilket parti hon tillhörde och höll ofta naturvetenskapliga diskussioner ned eleverna i NO som indirekt kunde kopplas till hennes engagemang i Miljöpartiet, men det var inget som avvek från själva undervisningsämnet. Birgitta uppfyller inget av kriterierna för objektivitetskramp.

### **5.1.3. Respondent Cesar**

Cesar är 35 år och politiskt aktiv inom vissa frågor, men inte inom ramen för något politiskt parti. Han driver politiska frågor på bloggar och i sociala medier och eleverna skulle lätt kunna ta reda på vart han står om intresset fanns. Han jobbar som lärare i samhällskunskap, historia och religion på en gymnasieskola i Göteborg. Cesar kan vara öppen inför eleverna när det kommer till vissa politiska frågor, men väljer att inte berätta vad han har för politisk uppfattning. ”[M]an får ju väldigt ofta den här frågan i samhällskunskap: ”vad röstar du på?” och i religionskunskap får man frågan ”vad tror du på?”. Och därför har jag hela tiden haft den linjen att jag inte berättar varken vad jag har för trosuppfattning eller vad jag har för politisk uppfattning. I början så brottades jag en hel del med det. Om jag skulle gå ut och säga att jag har den här politiska uppfattningen, eller om jag inte skulle göra det.”. ”Efter många diskussioner med mig själv och även med kollegor så kom jag fram till att det kändes som det bästa att inte avslöja det. Skulle jag säga vad jag har för politisk uppfattning då skulle allting jag säger någonstans påverkas utifrån det. Jag försöker såklart i samhällsundervisningen att inte blanda in mitt politiska engagemang i undervisningen i samhällskunskap. Jag vill inte låta det jag säger färgas av min politiska uppfattning. Då kan det snarare bli tvärtom – att det lite grann slår över, att de politiska uppfattningar som jag håller med om försöker jag hålla tillbaks och hitta argument emot. Det blir lite överkompensation där, för egen del.”. Cesar uppfyller samtliga kriterier för objektivitetskramp.

#### **5.1.4. Respondent Dagny**

Dagny är 42 år och politiskt aktiv inom Folkpartiet. Hon har jobbat som lärare i samhällskunskap, historia och religion i en kranskommun till Göteborg, men inte under tiden som hon varit politiskt verksam. Dagny valde bort sitt politiska uppdrag under tiden som hon jobbade som lärare i samhällskunskap och historia med motiveringen att det vore oproffsig att kombinera dessa två. Hon anser dock att det är annorlunda för lärare som inte har samhällskunskap som undervisningsämne. ”Det finns ju inget förbud mot att vara politiskt aktiv (som lärare) men det är ju ändå samhällskunskap som berör ämnet. Är du engelsklärare eller svensklärare så är det ju inte så noga.”. Dagny berättar inte för sina elever vilket parti hon jobbat åt och anser att en lärare bör tänka igenom väldigt noga vad hen berättar om sig själv inför eleverna. Dagny uppfyller kriterium 1, 2 och 3 för objektivitetskramp.

#### **5.1.5. Respondent Eva**

Eva är 28 år och aktiv inom Socialdemokraterna, men beskriver sig själv som hobbypolitiker. Hon engagerade sig för partiet som styr i kommunen där hennes arbetsplats finns för att hon kände att det partiet hade bra åsikter. Hon jobbar som lärare i samhällskunskap och svenska som andraspråk på en gymnasieskola i Göteborgs kommun sedan tre år tillbaka. Eva är öppen med sina elever gällande vilket parti hon tillhör och har inte upplevt att detta inneburit några problem. ”Jag har själv haft lärare som sagt att ”det angår inte er vem jag röstar på!”, men jag tycker inte att det är något fel att säga att ”jag röstar på [ett visst parti].” Eva har dock inte sett exempel på detta fenomen på sin nuvarande arbetsplats. ”...och det tycker jag är jättebra – att man kan vara lite mer öppen och mänsklig. Jag menar – här ska vi försöka lära ut någonting, då måste vi ju också tycka. Men det är klart att det blir fel om man är så osaklig att man säger ”det här partiet är det enda som gäller” - då är du ingen bra pedagog, för då har du egen politisk vinning”. Eva uppfyller kriterium 3 för objektivitetskramp.

## **5.2. Övergripande förhållningssätt**

Jag har funnit tre övergripande förhållningssätt som huvudsakligen utgår från den handlingsstyrda definitionen av förhållningssätt till saklighetskravet, nämligen hur öppen den politiskt aktiva läraren är med sin egna politiska ståndpunkt inför sina elever. Dessa tre förhållningssätt kan kopplas direkt till objektivitetskrampen.

### **5.2.1. Förhållningssätt A: Öppen: Frivilligt**

Ett frivilligt öppet förhållningssätt innebär att eleverna vilket politiskt parti eller ståndpunkt som läraren förespråkar. Läraren pratar ofta politik med sina elever och kan till viss del vara sig själv i lärarrollen. Den politiskt aktiva läraren som anammat förhållningssätt A känner här låg till medelhög grad av objektivitetskramp beroende på vilket undervisningsämne som läraren undervisar inom. Ämnena historia, religion och samhällskunskap tycks öka graden av objektivitetskramp eftersom dessa ämnen berör politik mera direkt än andra undervisningsämnen och därför blir lärarens egna politik mer blottad. Eva säger att: ”[d]et känns som att det är tabu ibland att berätta vilket parti man tillhör bara för att jag är samhällslärare. Om jag kan göra det på ett sätt där jag inte påverkar dem (eleverna) att rösta som mig [och] om jag kan öppna till en diskussion eller debatt så förstår jag inte vad felet är.” Den politiskt aktiva läraren som undervisar inom ämnen som sällan berör partipolitik ser inget problem med att förespråka en viss politiskt ståndpunkt, med motiveringen att det sker inom ramen för ämnet - exempelvis miljöpolitik inom ramen för NO-ämnet, som i Birgittas fall. Anna, som tillhör förhållningssätt B, nämner en av sina lärare: ”Under högstadiet hade jag en lärare som var miljöpartist i NO. Han var jätteduktig och jättebra.” Detta tyder på att vissa ickepolitiska undervisningsämnen anses som mer lämpliga för politiskt aktiva lärare att uttrycka sin politiska åsikt i.

### **5.2.2. Förhållningssätt B: Öppen: Ofrivilligt (offentlig)**

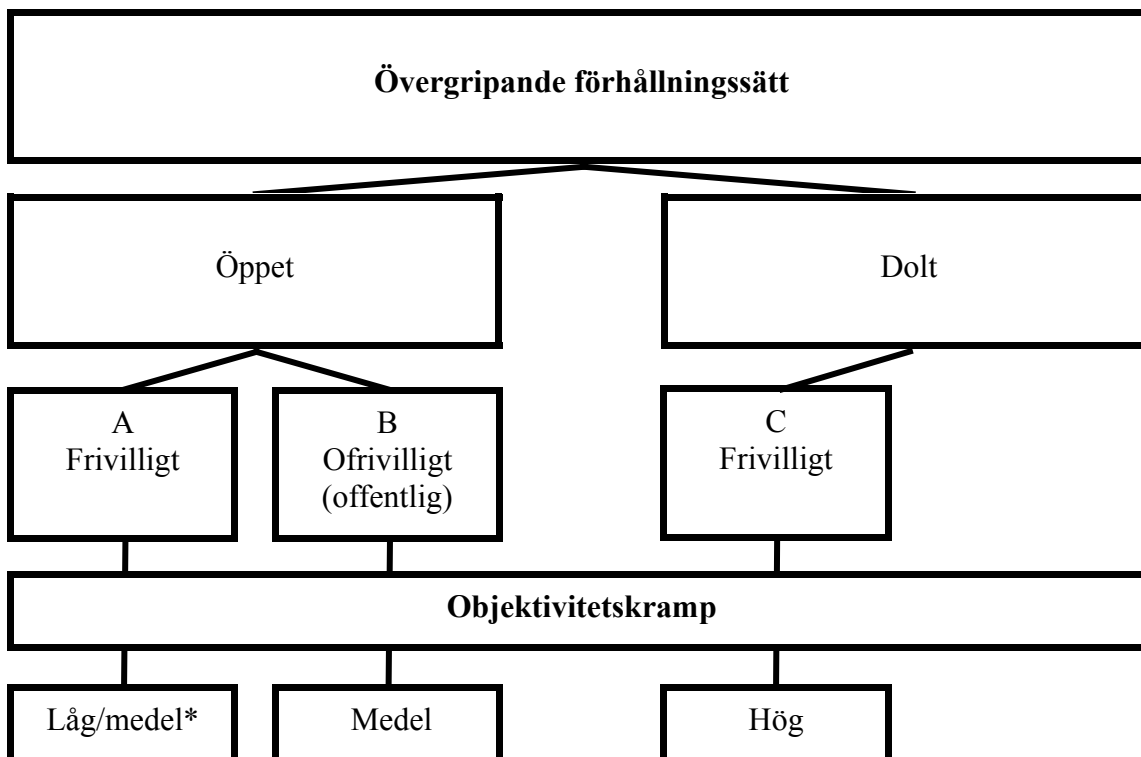
Ett ofrivilligt öppet förhållningssätt innebär att läraren skulle föredra att inte vara öppen med sin politiska tillhörighet, men som är så pass offentlig i sin politiska roll att det blir svårt eller omöjligt att dölja partipolitisk tillhörighet eller övertygelse. Det är lätt för eleverna att själva ta reda på vilket politiskt parti som personen tillhör genom användandet av Google eller sociala medier. Anna motiverar sitt ofrivilligt öppna

förhållningssätt på följande vis: ”...sen e ju jag så pass politiskt aktiv och har så pass gamla elever att de kan googla mitt namn så att det kommer ju fram på en vecka ändå. Men min plan var att vara en sån som de skulle fundera på i tre år vad man egentligen tänkte för någonting.”. Cesar, som tillhör förhållningssätt C, poängterar: ”[s]äg att jag hade suttit i någon nämnd eller i kommunfullmäktige - då hade jag sagt (till eleverna) att jag sitter för ett visst parti i kommunfullmäktige, i och med att det är så pass enkelt att ta reda på det. Sedan om det hade påverkat min undervisning på något sätt, det vet jag faktiskt inte.”

### **5.2.3. Förhållningssätt C: Dold: Frivilligt**

Den politiskt aktiva läraren vidtar större försiktighet när det kommer till privata politiska åsikter och ser det som en fördel att inte berätta för eleverna vilket parti hen tillhör eller vilken politisk ståndpunkt hen förespråkar. Detta kan möjligen underlätta undervisningssituationen framförallt inom ämnen där politik berörs oftare, eftersom frågor om lärarens egna politiska tillhörighet inte kommer på tal lika lätt. Det är den politiskt aktiva läraren som valt att anamma förhållningssätt C som visar högst grad av objektivitetskramp, vilket kan göra det svårt för personen vara sig själv i lärarrollen. Cesar beskriver situationen på följande sätt: ”Jag är aldrig mig själv som lärare. Jag spelar ju en roll när jag är lärare. Jag går ju in i en yrkesroll. Jag är på två olika sätt i privat och i min yrkesroll. Jag tror att det är viktigt att särskilja de två bitarna.”. Dagny anser att lärare även har ett ansvar att vara föredömen i offentliga situationer på fritiden, vilket innebär att en lärare exempelvis inte bör gå ut på krogen och dansa på ett bord ifall en elev skulle se det. Hon beskriver dock skillnaden mellan sin privata och sin professionella roll på följande sätt: ”[p]å fritiden kan man säga 'detta är det enda rätta' - det gör man ju inte i klassrumsmiljön. Men när jag är på skolan så håller jag linjen.”





\* Låg vid ickepolitiska undervisningsämnen. Medel vid ämnen där politik oftare tas upp.

### 5.3. Grad av objektivitetskramp

Ett oväntat resultat var att graden av objektivitetskramp tyckts hänga ihop med förhållningssätt inför saklighetskravet. Respondenter med ett frivilligt öppet förhållningssätt till saklighetskravet visade tecken på låg till medelhög grad av objektivitetskramp och vice versa. En möjlig förklaring till detta är att en politiskt aktiv lärare som tillåter sig vara helt öppen med sin privata politiska ståndpunkt inför sina elever känner mindre oro inför saklighetskravet. På samma gång faller det sig naturligt att en politiskt aktiv lärare som vill försäkra sig om att undervisningen bedrivs på ett sakligt sätt, i enighet med styrdokumentet, väljer att träda in i en roll där privata politiska åsikter inte är delaktiga. Objektivitetskrampen behöver med andra ord inte nödvändigtvis röra sig om en direkt rädsla eller osäkerhet inför saklighetskravet utan snarare om försiktighet. En av respondenterna som visade tecken på objektivitetskramp kände igen sig i beskrivningen av objektivitetskrampen, vilket kan tyda på att objektivitetskrampen i själva verket är så djupt inbäddad i det övergripande förhållningssättet att det är något

som sker omedvetet. Det kan även betyda att ordet kramp i sig är så pass negativt laddat att den bakomliggande betydelsen går förlorad. Eva nämner att lärare som hon anser stämmer in på beskrivningen av objektivitetskrampen är sådana som jobbat väldigt länge, vilket möjligen kan tyda på att objektivitetskrampen ökar ju längre en person jobbat, men Eva själv har inte jobbat som lärare så länge och är den respondent som till viss del kände igen sig i min beskrivning av objektivitetskramp.

#### **5.4. Analys av förhållningssätt**

Jag har genom att utgå från den tankestyrda definitionen av förhållningssätt till saklighetskravet funnit tre möjliga förklaringar bakom valet av förhållningssätt.

##### **Förhållningssätt kan härledas till förebilder.**

Anna minns tillbaka på sin skoltid. ”På gymnasiet hade jag en samhällslärare som vi alla under tre år försökte ta reda på vad han hade för politisk uppfattning och det kom ju aldrig fram. Och jag vet att jag tänkte där någonstans att: 'sån vill jag vara, att det aldrig ska komma fram.' Det var min tanke.”

##### **Förhållningssätt kan härledas till undervisningsämnet**

Flera av respondenternas svar pekar på att valet av undervisningsämne bestämmer vilket förhållningssätt som en politiskt aktiv lärare anammar. Undervisningsämnena där partipolitik och politiska frågor berörs direkt tycks göra det svårare för en politiskt aktiv lärare att välja ett öppet förhållningssätt. Anna, som själv skulle föredra ett dolt förhållningssätt, nämnde en politiskt aktiv NO-lärare som hon själv haft, som, liksom Birgitta, varit helt öppen med sin politiska ståndpunkt i miljöfrågor. Anna tyckte att den läraren var mycket bra.

Eva, som är öppen med sin politiska uppfattning, reflekterar över sitt eget förhållningssätt. ”Det är nog lättare för (någon som inte har samhällskunskap) att vara helt öppen. Jag är samhällslärare och om jag inte är saklig så finns det en risk att alla diskussioner handlar om det parti jag tillhör, om jag går ut till eleverna och säger vad jag tillhör.” Birgitta kände aldrig under sin tid som politiskt aktiv lärare att hennes öppna förhållningssätt varit ett problem. Undervisningsämne och politiskt parti kan tänkas

hänga ihop. Birgitta, som är miljöpartist, tyckte att hennes politik gynnade henne i NO-ämnet: "[...]därför att jag har haft möjlighet att delta i olika seminarier där jag fått mycket ny kunskap om exempelvis ekologi som jag sedan har haft möjlighet att inkludera i undervisningen. Mycket mer än man fick i själva lärarutbildningen.". Anna ser fördelar med sitt politiska engagemang när det kommer till undervisningsämnena där politik berörs. "Jag tror att mina kunskaper om de politiska partierna är större än hos många andra samhällslärare, så att jag kan nog gå mer ingående i alla partier än vad en del andra kan, som inte är engagerade politiskt. Just för att man läst på allas partiprogram."

### **Förhållningssätt kan härledas till politiska åsikter**

Politiskt aktiva lärare väljer olika förhållningssätt beroende på vilka partier de tillhör eller vilka politiska frågor de förespråkar. Cesar belyser att de politiska frågor som han själv driver på fritiden är tämligen okontroversiella och därför inget han behöver oro sig över i klassrumsmiljön. I inledningen berördes ett fall där en sverigedemokrat fått sparken från sin lärarjobb på grund av sin politik. Cesar känner väldigt stor kluvenhet gällande just Sverigedemokraterna. "Ett problem är som jag kan känna är när man tittar på Sverigedemokraterna och hur man skall benämna Sverigedemokraterna som parti, om jag skall kalla dem för ett socialkonservativt parti, främlingsfientligt, högerextremt eller rasistiskt parti. Där känner jag väldigt stor kluvenhet. Där finns en liten konflikt mellan min roll privat och min roll som lärare. Privat skulle jag ju inte tveka en sekund för att kalla sverigedemokraterna för ett rasistiskt parti. I min yrkesroll säger jag inte det. Jag brukar säga att Sverigedemokraterna är ett parti som kommer ur en rasistisk rörelse. Deras bakgrund är ju väldigt tydligt rasistisk. Sedan kan man ju diskutera huruvida de är rasister idag. Enskilda ledamöter är definitivt rasister - kan jag säga i klassrummet, eftersom de har sagt rasistiska saker, men huruvida partiet är det - hmm... kluvenhet!". Cesar fortsätter: "Jag inser ju någonstans att jag måste förhålla mig till Sverigedemokraterna som jag förhåller mig till de andra partierna. De är ett riksdagsparti. Jag måste behandla dem på samma sätt. Det är inte som vilket parti som helst eftersom de har den bakgrunden de har."

Anna fick frågan om hon känner sig styrd som lärare. "Det är vi ju, det går inte att komma ifrån. Vi styrs ju av skollagen och läroplaner och så vidare, så det är klart vi är.

Sen är det en ganska bred överenskommelse som står bakom de här dokumenten och det är väldigt allmängiltiga värderingar och så vidare, så jag ser inget problem med dem. Det är väl möjligtvis Sverigedemokraterna, men alla andra partier bör ju utan problem kunna ställa sig bakom de formuleringarna, så att jag tror att lärare som är aktiva i vilket annat parti som helst bör inte ha ett problem med det.” Dagny nämner Sverigedemokraterna när jag frågar om hon brukar prata politik med sina elever. ”Samhällskunskap är aktuellt – har det hänt någonting så ska du direkt diskutera det, om Mandela har dött eller om sverigedemokrater springer runt med järnrör, det ska man lyfta och förklara – det är det som är lärarens roll.”. Hon kommer åter in på Sverigedemokraterna när jag frågar om det någon gång varit svårt för henne att förhålla sig neutral till politiska frågor i klassrummet. ”Det jag kommer på först är järnrörs-incidenten. Jag visade inför eleverna att jag blev upprörd.”

Förhållningssätt kan även härledas till allmän försiktighet som ett personlighetsdrag eller ett visst klimat i läraryrket. Detta är dock inget som någon av respondenternas svar pekat på explicit. Detta tas upp ytterligare under förslag till vidare forskning.

## **6. Slutsatser och diskussion**

Jag kunde i mina intervjuer urskilja tre övergripande förhållningssätt till saklighetskravet:

- Ett öppet förhållningssätt där den politiskt aktiva läraren gärna delar med sig av sina politiska åsikter inför eleverna, inom ramen för vad saklighetskravet tillåter.
- Ett ofrivilligt öppet förhållningssätt där den politiskt aktiva läraren skulle föredra att hålla sin politiska tillhörighet hemlig, men som, när eleverna frågar, lika gärna kan vara öppen eftersom informationen om lärarens politiska åsikter redan finns tillgänglig offentligt.
- Ett dolt förhållningssätt där den politiskt aktiva läraren inte berättar för eleverna vilket parti hen tillhör/röstar på eller vilka politiska åsikter hen har.

Jag hade inte för avsikt med denna studie att undersöka om politiskt aktiva lärare bryter mot saklighetskravet eller ej. Syftet var aldrig att peka finger - inte heller hade jag för avsikt att värdera olika förhållningssätt. Jag hoppades däremot på att undersökningen skulle kunna synliggöra och lyfta fram olika sätt att förhålla sig till saklighetskravet och sedan låta respondenternas svar tala för varför de valt dessa förhållningssätt. När de kommer till teorin om objektivitetskramp så fann jag en koppling i mitt material mellan objektivitetskrampen och de övergripande förhållningssätten till saklighetskravet. De respondenter som anammade det öppna förhållningssättet visade lägst grad av objektivitetskramp, de ofrivilligt öppna respondenterna uppfyllde hälften kriterierna för objektivitetskramp och de respondenter som inte är öppna med sina elever när det kommer till politik visade högst grad av objektivitetskramp. Valet av förhållningssätt kan i respondenternas svar härledas till personliga förebilder, undervisningsämne och politiska åsikter.

Fallet som togs upp i inledningen där läraren bedrivit propaganda i klassrummet visade hur långt det i praktiken kan behöva gå för att en politiskt aktiv lärare skall anses ha brutit mot saklighetskravet - rent juridiskt. Varför kan man då ändå finna tecken på objektivitetskramp hos lärare som inte har någon direkt anledning till oro? Är det som Hartman pekar på; att objektivitetskrampen i själva verket är ett 50 år gammalt hjärnspöke ständigt hemsöker nya generationer lärare, eller beror krampen på att saklighetskravet i sig inte ger några tydliga svar på vad som är rätt respektive fel och att det snarare än juridiskt blir en fråga om etik? Det kan möjligen vara så att många lärare vill kunna se sig själva som föredömen inför eleverna och därmed också är väldigt måna om att göra "rätt", vilket leder till försiktighet och att dessa individer också sätter högre krav på sig själva och på varandra.

### **6.1. Lämplighetsdiskussionen**

Skolinspektionen använder ordet "olämpligt" i sin beskrivning av partisk undervisning. Inom ramen för saklighetskravet kan en politiskt aktiv grundskolelärare vara helt öppen med sin politiska åskådning, förutsatt att alla andra åskådningar får exakt lika stor

uppmärksamhet. Läroplanen säger att ”Alla föräldrar ska med samma förtroende kunna skicka sina barn till skolan, förvissade om att barnen inte blir ensidigt påverkade till förmån för den ena eller andra åskådningen.” (Lgr11, sid. 8). Men är det lämpligt?

En politiskt aktiv gymnasielärare kan, inom ramen för saklighetskravet, redovisa sina egna värderingar förutsatt att det framgår tydligt att det är läraren själv som står för dem, eftersom läroplanen säger att ”[n]är värderingar redovisas, ska det alltid klart framgå vem det är som står för dem.” (Lgy11, sid. 6). Men är det lämpligt?

Vad är då lämpligt?

I läroplanerna står det inte explicit vad som är lämpligt eller olämpligt. Svaret på vilket förhållningssätt som är mest lämpligt överläts därför till stor del åt individen, vilket leder till att olika förhållningssätt bildas. Det kan även tänkas leda till en känsla av osäkerhet hos dem som hade föredragit ett tydligt gemensamt förhållningssätt – därav objektivitetskrampen.

Ett olämpligt förhållningssätt skulle, enligt Skolinspektionens definition, vara att ställa frågor till eleverna utifrån en klar politisk uppfattning. Inget av förhållningssätten jag funnit i min undersökning bryter mot saklighetskravet eller förefaller vara olämpligt enligt Skolverkets definition.

## **6.2. Analysproblem**

Det finns en viss risk att främst politiskt aktiva lärare som anser sig bedriva opartisk utbildning i enighet med saklighetskravet säger ja till att låta sig intervjuas. Ett sätt att lösa detta hade varit att inte berätta för respondenten vad jag ämnar undersöka innan intervjun. Det hade dock varit ett oetiskt sätt att utföra undersökningen och hade riskerat att leda till att respondenterna känt sig anklagade för partisk undervisning. Risken hade då även varit att respondenterna hade valt att dra sig ur. Min erfarenhet är dessutom att ett öppet och ärligt förhållningssätt från personen som leder intervjun leder till att folk är mer villiga att delta i intervjuerna och dessutom ger mer uttömmande svar. Det är inte heller säkert att en respondent som bedrivit partisk undervisning är medveten om detta, så jag kan inte förutsätta att en respondent med gott samvete per automatik bedriver saklig undervisning. Ett annat, om

än föga troligt, alternativ är att en respondenterna inte instämmer med saklighetskravet och därför inte anser att saklig undervisning är att föredra. Det är dock ingen omöjlighet, så jag bör därför inte avfärda mina respondenters svar helt, utifrån grundantagandet att det endast är de som följer läroplanernas föreskrifter till punkt och pricka som väljer att ställa upp på intervjuer.

## **7. Relevans för lärarprofessionen**

Mina resultat pekar på att saklighetskravet i styrdokumentet rymmer olika förhållningssätt som alla är acceptabla. Vetskapen om detta kan underlätta för politiskt aktiva lärare och blivande lärare som är, eller överväger att bli, politiskt aktiva, eftersom det uppenbarligen råder viss osäkerhet kring vad som är lämpligt och vad som är olämpligt. Det kan dessutom bidra med en intressant infallsvinkel till de lärare som redan valt ett förhållningssätt till saklighetskravet.

Flera författare pekar på att styrdokumentet är otydliga och saklighetskravet är inget undantag. Denna studie pekar på att det skulle behövas en diskussion kring saklighetskravets utformning. Att ha denna studie som underlag för diskussion kring vad saklighetskravet innebär i praktiken skulle dessutom kunna underlätta för de lärare som drabbats av, eller riskerar att drabbas av, objektivitetskramp.

## **8. Förslag till vidare forskning**

De resultat jag kommit fram till är knutna till Västra Götalandsregionen och skulle därför behöva reproduceras i en annan geografisk kontext. Att reproducera min undersökning på enbart samhällskunskapslärare skulle vara att föredra eftersom samhällskunskap tycks vara det ämne som innebär störst konflikt för politiskt aktiva lärare när det kommer till just saklighetskravet. Det kan även vara värdefullt att genomföra undersökningen med fokus på ett specifikt politiskt parti. Fyra av de fem respondenterna i min undersökning nämnde Sverigedemokraterna i olika sammanhang, så just detta parti skulle kunna tänkas vara särskilt intressant att fokusera på. Denna undersökning skulle kunna reproduceras på olika lärarlag, med fokusgrupp som metod, för att se om förhållningssätt till saklighetskravet kan härledas till det enskilda lärarylaget.

## 9. Källförteckning

- Cox, Edwin (1983), *Problems and Possibilities for Religious Education*. London, Hodder and Stoughton.
- Fredriksson, A. (2010). *Marknaden och lärarna: hur organiseringen av skolan påverkar lärares offentliga tjänstemannaskap*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Friberg, M. (2008). *"Likgiltig" eller "predikan" - en undersökning om saklig undervisning och blivande religionslärares tro*. (Kandidatuppsats). Malmö: Lärarutbildningen, Individ och Samhälle, Malmö högskola. Tillgänglig: <http://dspace.mah.se/handle/2043/7678>
- Hartman, S. G. i Almén, E. (2000). *Livstolkning och värdegrund: att undervisa om religion, livsfrågor och etik*. Linköping: Univ., Skapande vetande.
- Jarl, M. & Pierre, J. (red.) (2012). *Skolan som politisk organisation*. (2. uppl.) Malmö: Gleerups.
- Jarl, M. & Rönnberg, L. (2010). *Skolpolitik: från riksdagshus till klassrum*. (1. uppl.) Stockholm: Liber.
- Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*. (2011). Stockholm: Skolverket.
- Ryen, A. (2004) *Kvalitativ intervju: Från vetenskapsteori till fältstudier*. (S-E Torhell övers.) Malmö: Liber Ekonomi. (Originalarbete publicerat 2004)
- Sjögren, F. (2011). *Den förhandlade makten [Elektronisk resurs] : kulturella värdekonflikter i den svenska skolan*. Diss. Stockholm : Stockholms universitet, 2011. Stockholm.
- Sverige. Skolverket (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Stockholm: Skolverket.



### **Tidningsartiklar:**

Curtis, P. (2009, 21 juni). *Ed Balls considers ban on BNP teachers*. The Guardian. Hämtad 2013-12-02, från <http://www.theguardian.com/politics/2009/jun/21/bnp-teachers-ed-balls>

Lannvik Duregård, M. (2007, 27 mars). *Skillnad på etik och juridik*. Lärarnas tidning. Hämtad 2013-12-02, från <http://www.lararnasnyheter.se/lararnas-tidning/2007/03/28/skillnad-pa-etik-juridik>

Orrenius, N. (2006, 19 september). *Sparkad för sina åsikter*. Sydsvenskan. Hämtad 2013-12-02, från <http://www.sydsvenskan.se/sverige/sparkad-for-sina-asikter/>

Söderlund, J. (2009, 8 december). *Skolinspektion granskar Daniel Ådin*. Norran. Hämtad 2013-12-03, från <http://norr.se/2009/12/arkivet/skolinspektiongranskardanieladin/>

## 10. Bilagor

### 10.1. Intervjuguide

Information som jag givit muntligt till samtliga respondenter:

Undersökningen kretsar kring saklighetskravet i läroplanerna och hur du som politiskt aktiv lärare förhåller dig till kravet. Frågorna överlappar varandra. Jag försöker vara heltäckande, så därför kan det ibland kännas som att jag ställer samma frågor om och om igen, men med olika formuleringar. Ställ gärna frågor till mig under intervjun, om frågan är oklar eller om du kommer på något som du tänker kan vara intressant för den här undersökningen. Om en fråga jag ställer är för personlig eller känns olustig att besvara så skall du såklart inte behöva besvara den. Ditt namn kommer inte stå i uppsatsen, men ditt politiska parti, politiska uppdrag, undervisningsämnen och stadsdelen där du jobbar som lärare kan eventuellt komma att nämnas i uppsatsen.

De teman som jag ämnar beröra under intervjun är:

Bakgrund → politik i klassrumsmiljön → politik utanför klassrumsmiljön → styrdokumentet → fakta

### Frågor:

#### BAKGRUND

- Var du lärare eller politiker först?
  - Hur länge har du varit... (lärare) (politiker)
  - Ledde det ena till det andra?
- Hur var det i början att vara politiker och lärare?
  - Var det svårt att vara opartisk?
  - Har det förändrats sedan dess? Hur?
- Kan du vara dig själv som lärare?

#### POLITIK I KLASSRUMSMILJÖN

- Brukar du prata politik med dina elever?

- På vilket sätt? Är det oftast knutet till undervisningsämnet? Hur brukar diskussionerna låta? / Varför inte?
- Hur öppen är du med dina elever när det kommer till din egen politiska ståndpunkt?
  - Brukar eleverna fråga dig om sådant som berör din politiska ståndpunkt?
  - Om ja: hur handskas du med dessa frågor?
- Vilket är ditt förhållningssätt när det kommer till diskussioner som rör politik i klassrummet?
  - Hur kommer det sig att du gör så?
- Har du stött på något problem i klassrumsmiljön som berör din politik?
  - Kan du beskriva händelsen/händelserna?
- Har det någon gång varit svårt för dig som politiskt aktiv lärare att förhålla dig neutral till politiska frågor i klassrummet?
  - Kan du beskriva händelsen/händelserna?
- Har du någon gång känt att ditt politiska uppdrag / din politik varit ett hinder i läraryrket på något sätt annat än tidsmässigt?
  - Omvänt: har läraryrket varit ett hinder för din politiska roll annat än tidsmässigt?

(med hinder menar jag: ifrågasättande, värdekonflikt, dispyt.)

- Finns det någon specifik händelse som du kan berätta om?
- Om informationen i en kursbok är direkt felaktig, hur gör du då?

#### POLITIK UTANFÖR KLASSRUMMET .

- Förändras något i ditt förhållningssätt (till saklighetskravet) när du lämnat klassrummet, men befinner dig i gemensamma utrymmen som korridorer eller på skolgården?
- Har ni diskuterat saklighetskravet i lärarlaget?
  - Har ni kommit fram till något gemensamt förhållningssätt? Beskriv gärna.

- Om nej: om du fick välja, hur skulle det gemensamma förhållningssättet se ut?
- Har du jobbat på mer än en skola under tiden som du varit politiskt aktiv?
  - Om ja: Fanns det skillnader i hur du förhöll dig till saklighetskravet mellan arbetsplatserna?
    - Var det skillnader i hur läraryrket förhöll sig till saklighetskravet?
    - Vad tror du dessa berodde på?

#### STYRDOKUMENTEN

- Känner du dig politiskt styrd som lärare?
  - Ge exempel på hur du är styrd.
  - Har du förslag på förändringar?
- Beskriv vad saklighetskravet innebär för dig.
  - Brukar du tänka på det?
    - Hur får kravet dig att känna?
  - Är kraven lagom hårda?
  - Borde de förändras på något sätt? I så fall hur? Varför?

#### FAKTA OM RESPONDENTEN

- Vad är din ålder?
- Vilka ämnen undervisar du inom?
  - Vilka ämnen har du undervisat i tidigare?
  - Vilken/vilka skolor har du jobbat på?
- Vad innebär ditt politiska uppdrag/engagemang i praktiken?
  - Vilka andra politiska uppdrag/åtaganden har du haft?
- Hur många procent jobbar du? Hur ser dina arbetstider ut?

#### AVSLUTNINGSVIS

- Har du några frågor till mig?

Om du kommer på något i efterhand så får du hemskt gärna ringa eller maila. Det kan gälla svar som du vill ändra eller frågor som du vill att jag stryker. Kanske tips? Vad som helst.